

"ואז תראה איך שאני הולך...": מניעים ומאפיינים של ההולכים בשביל ישראל¹

מיכל דמסקי ונגה קולינס-קריינר

החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה

(demsky.michal@gmail.com; nogack@geo.haifa.ac.il)

'שביל ישראל' הינו השביל הלאומי של ישראל, ואורכו כ-1,000 ק"מ מן המדן בצפון ועד אילת בדרום. מחקר זה ביקש לבחון את מאפייני הצועדים בשביל והמניעים שהובילו לצעידה, ובמקביל לבדוק את השביל כמוצר תיירותי והפוטנציאל הגלום בו כחלק ממערך תיירות השבילים בישראל. המחקר נערך בקרב 'שביליסטים', כלומר צועדים שיצאו בכוונת תחילה לצעוד ב'שביל ישראל'. לצורך כך נתבקשו הצועדים למלא שאלון מקוון, והשאלונים המלאים שהוגשו (276) נותחו בכלים סטטיסטיים ובאמצעות ניתוח תוכן של התשובות הפתוחות. תוצאות המחקר מלמדות כי הצועדים ב'שביל ישראל' בוחרים לצעוד עם אנשים מוכרים כגון משפחה וחברים בדומה לצועדים אחרים בעולם, וכי לצד המניע העיקרי של הנאה מן הטבע והנוף קיים מאפיין ישראלי ייחודי – צעידה אידאולוגית הנובעת מצינונות לצד אהבת הארץ. בכל הנוגע לתשתיות השביל, הצעידה ב'שביל ישראל' נתפסת כחווייה ייחודית וחיונית על ידי ההולכים בו, אך תשתיות רבות לוקות בחסר. המחקר מצביע כי הפוטנציאל התיירותי של השביל אינו ממוצה כיום עד תומו ומומלץ לקיים מחקרים נוספים שיבדקו אספקטים מחקריים ומעשיים של משמעות השביל, ניהולו והתפתחותו. מילות מפתח: שביל ישראל, הליכה, שבילים, מניעים להליכה, תיירות שבילים, פוטנציאל תיירות.

Motives and Characters of Hikers on the Israel National Trail

Michal Demsky and Noga Collins-Kreiner: Department of Geography and Environmental Studies, University of Haifa

The Israel National Trail (INT) spreads over more than 1,000 km across Israel from Dan in the north to Eilat in the south. The objectives of this research were to learn the characters of those who walk the trail and their motives, and at the same time to learn more about the trail's potential as part of the trails-tourism system in Israel. An on-line questionnaire was sent to hikers, and the results of 276 full questionnaires were analyzed, using both quantitative and qualitative tools. The results of this study show that hikers on the INT choose to hike with their family members or friends. Other than the main motive of enjoying Nature there is also a unique motive among Israeli hikers, which takes the form of heartfelt identification with the Land. As for the infrastructures along the trail, even though the walk is considered a positive experience, many infrastructures are either missing from the trail or in a bad shape and are not taken proper care of by the authorities. According to the present research, the potential of the INT as a product is still unfulfilled, and in the future more surveys may be needed in order to learn additional aspects of the trail and the hikers. **Key Words:** Israel National Trail, hiking, trails, motives for hiking, hiking tourism, tourism potential.

מבוא

שביל ישראל (איור 1) נחנך לאחר 15 שנים שבהן נמשכו סימונו והתווייתו על ידי החברה להגנת הטבע בשנת 1995. כיום אורכו כ-1,000 ק"מ מן המדן ועד ואילת והוא מוגדר כשביל הלאומי של ישראל וכשביל הליכה ארוך. על סמך פרסומי החברה להגנת הטבע,² בכל שנה צועדים על השביל עשרות

1 המחקר מומן על ידי משרד התיירות.

2 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4937704,00.html>, בתאריך 20/3/2017



איור 1: תוואי שביל ישראל (מתוך מפת סימון שבילים), הוועדה לסימון שבילים, 2014

אלפי מטיילים, חלקם באופן עצמאי ואחרים בקבוצות, מסיבות מגוונות. מחקר זה ביקש לבחון את הצועדים ב'שביל ישראל' בשני מישורים: בדיקת המאפיינים של ההולכים והמניעים שהובילו להחלטה על צעידה בשביל, ובמקביל לבדוק את השביל כמוצר תיירותי והפוטנציאל הגלום בו כחלק ממערך תיירות השבילים בישראל.³

חלקו הראשון של מאמר זה יעסוק בתיירות שבילים בעולם ולאחר מכן ימשיך בסקירת התפתחותו של שביל ישראל. בהתאמה, יסקור המאמר את מאפייני ההולכים בשבילים בעולם ואת מאפייני הצועד הישראלי ודמותו. בחלקו השני, יוצגו מטרות המחקר, השערות המחקר, שיטות המחקר, אזורי המחקר וזמן המחקר. חלקו השלישי של המאמר יציג את ממצאי המחקר ויכלול כמה תתי נושאים: מאפייני ההולכים, המניעים להליכה ומאפיינים תיירותיים של השביל. חלקו הרביעי, פרק הדיון והמסקנות, יעסוק בניחות ממצאי המחקר אל מול הספרות הקיימת בנושא ואל מול השערות המחקר, ואילו חלקו החמישי האחרון של המאמר יהווה את הסיכום ואת ההמלצות המעשיות ליישום בשטח, קרי בשביל ומחוצה לו.

תיירות שבילים ושביל ישראל

על פי הגדרתו המילונית שביל הינו 'דרך צרה לתנועת הולכי רגל ובהמות...' בעוד שלעומתו

דרך הינה 'מקום כבוש או סלול ללכת או לנסוע בו...' (אבן-שושן 2003). מכיוון שהשביל משמש להליכה בלבד, הרי שהוא תוצר של רצף עקבות שהושארו על ידי הצועדים בו. במשך מאות בשנים השביל נתפס כנתיב תחבורה בלבד, ורק בשנים האחרונות הפכה ההליכה מצורה עיקרית של תחבורה גם לפעילות פנאי, שבמסגרתה הליכה אינה מיועדת רק למטרת הגעה ליעד מסוים אלא גם להנאה מהנוף והטבע (Ingold 2004).

3 תודה למשרד התיירות על מימון המחקר ועל תמיכתה של היחידה לסטטיסטיקה ומאגרי מידע במשרד במחקר לאורך כל הדרך.

כיום נתפסת ההליכה לא רק כפעילות בעלת ערך בריאותי, אלא בדומה לצורות אחרות של נסיעות ותיירות, היא יכולה להיתפס בעיני העוסקים בה גם כהליך של חיפוש אחר נקודת תצפית שממנה ניתן לתפוס ולהבין את החיים ולעצב זהות, כאשר אל אלמנט התנועה ממקום למקום המתרחש בזמן ובמרחב מוגדרים מתווסף אלמנט החוויה, והוא שהופך את ההליכה לפעילות המייצרת אצל ההולך שינוי מחשבתי כתוצאה משינוי המקום, הנופים המתחלפים והמפגשים האנושיים שההליכה בשביל מזמנת לו (Edensor 2000).

כתוצאה מן הביקוש הרב לסוג זה של תיירות המשלבת הליכה לצד חוויה תרבותית ואישית, התפתחו סוגים שונים של שבילים כגון שבילי מורשת ('שביל האינקה' בדרום אמריקה), אמנות ('The Midlands Meander' בדרום אפריקה) או קולינריה (דוגמת 'שבילי יין' שונים באירופה). גם נתיבים קדומים של עולי רגל עברו התאמה תיירותית בדומה ל"קמינו דה סנטיאגו" העובר בספרד ומוביל לקתדרלת Santiago de Compostela. שבילים ארוכים יהיו פעמים רבות גם בעלי אופי רב-נושאי ויכללו ערכי טבע ונוף ולצדם ערכי תרבות ומורשת האדם (Blom, Nilsson and Sola 2008).

למרות השוני והמגוון, המאחד את השבילים במקומות שונים בעולם, העובדה היא שלכל שביל יש נושא (theme), והנושא המרכזי של השביל יהווה את הגורם המקשר בין האתרים השונים המצויים לאורכו של השביל (Timothy and Boyd 2015; Lourens 2007). בנוסף לנושא המרכזי, קיים גם המרכיב של השביל עצמו והתוואי שהוא מייצר הינו משמעותי ביותר בתוך המכלול התיירותי. הדרך עצמה משליכה על האופן שבו מוצג השביל לציבור המטיילים כלקוחות פוטנציאליים וכן על כוחו של השביל למשוך אליו מטיילים חדשים (Meyer 2004).

במדינת ישראל 'שביל ישראל' הינו 'שביל ארוך' (Long-Distance Trail), המשתרע על פני מסלול של כ-1,000 ק"מ מצפון לדרום, תוך מעבר באזורים מגוונים מבחינה גאוגרפית, תרבותית, חברתית ודתית. השביל מוגדר כשביל הלאומי של ישראל (דביר 1990) ומסומן בצבעי כחול-לבן-כתום.

סימונו של השביל החל בשנות ה-80' ביוזמות של אורי דביר מן החברה להגנת הטבע, והוא נחנך רשמית בפסח 1995 (Rabineau 2013). כיום עובר השביל במגוון נופים ואזורים מדן ועד אילת (איור 2), וייחודו נובע מן הרב-גוניות הנופית והאנושית יחדיו שהוא מציג לצועד. אלפי המטיילים הצועדים בשביל בכל שנה מגלים כל פעם חוויה מסוג אחר, ומעבר לאתגר של חציית מדינה שלמה, ההליכה בשביל מעניקה למטייל תחושה של 'תייר בארצו' (בן שטרית 2009).



איור 2: הליכה בשביל: דוגמה למקטע בצפון (מקור: עצמי)

מאפייני ההולכים

המחקר על שבילים בעולם מצביע על ריבוי מניעים להליכה בקרב הצועדים, ובקושי הקיים להבחין ולהבדיל בין המניעים השונים (Collins-Kreiner and Kliot 2016). המניעים העיקריים שבכל זאת ניתן להצביע עליהם הם: בריחה מחיי היום-יום ושבירת שגרה, שהייה בטבע ונופים שונים, מניעים רוחניים ודתיים לצד מניעים בריאותיים, פיתוח אישי והתגברות על אתגרים, הרצון בבילוי זמן איכות עם משפחה וחברים, וכן הליכה כביטוי לאומי וקשר היסטורי למולדת (Eade and Sallnow 1991; Hammitt and Patterson 1993; Svarstad 2010; Kim et al. 2015; Coble et al. 2003; Crouch 2000).

בדומה לסוגים אחרים של תיירות, גם העוסקים ב'תיירות שבילים' הופכים עם יציאתם לדרך לחלק מתנועה המכונה במחקר 'ניעות' (Mobility). מושג זה מתייחס לתנועה בקנה מידה גדול של אנשים, אובייקטים, הון ומידע ברחבי העולם כמו גם תהליכים מקומיים יותר של התחבורה היומית, תנועה בחלל הציבורי והסעה של עצמים חומריים בחיי היום-יום. במובן הרחב של מושג זה, אין הכוונה רק לתחבורה המאפשרת תנועה בין מקומות, אלא כוללת גם את המקומות עצמם – אין הפרדה בין הפעילות למקום בו היא מתרחשת, והמקום עצמו הופך לדינמי כחלק מהיותו מרכיב במערכת של יצירת קשרים אנושיים (Hannam, Sheller and Urry 2006; Sheller and Urry 2006).

הניעות של הצועדים – הן ההליכה והן השביל עצמו והמרחב בו הוא מתקיים, מזמנת חוויות שונות ומאפשרת התנהגות שונה מזו המקובלת בחיי היום-יום (Gogia 2006). המרכיבים העיקריים של התנהגות זו והתנסויות הכרוכות בה כוללים: צעידה לבד או עם אחרים; הליכה כמטרה בפני עצמה או כאמצעי להגשמת מטרות אחרות; הליכה כחוויה של גוף ונפש; הליכה וצעידה כעיסוק מקצועי והליכה כעלייה לרגל. כל אלו מהווים את המבנה הרב-ממדי של החוויות וההתנסויות בצעידה בשביל (Edensor 2000; Holmes-Rodman 2004; Powers 2011).

לגבי האופן המעשי שבו נעשית הצעידה על השביל, קיימים שלושה טיפוסים מטיילים: צועד יומי שאיננו לן על השביל וצועד מקטעים קצרים במהלך היום; צועד מקטעים (Section Hiker) – הכוונה לאדם הבוחר בכל פעם מקטע קצר על השביל שאותו הוא צועד בפרק זמן קצר של כ-3–4 ימים, ואילו הטיפוס השלישי מכונה Thru Hiker – זהו הצועד הבוחר לצעוד את השביל כולו כמקשה אחת (Littlefield and Siudzinski 2012). בישראל, המונח 'שביליסט' נהוג בדרך כלל בהקשר ל-Thru Hikers, כלומר מטיילים שצעדו את 'שביל ישראל' כולו כמקשה אחת, אך גם מטיילים שצעדו את השביל במקטעים על פני פרקי זמן ממושכים והשלימו את הצעידה לאורך כל השביל, נתפסים בקרב קהילת הצועדים כ'שביליסטים'.

מחקרים מהעולם הצביעו על כך שרוב הצועדים הינם גברים, בגילאים 19–55, משכילים, ולמעלה ממחציתם בעלי הכנסות בינוניות וגבוהות; ומבחינת עיסוקיהם מרכיבים חתך טיפוסי לחברה, ורובם עירוניים. אופי הצעידה, לעומת זאת, איננו אחיד והצועדים בשבילים ארוכים מתחלקים לצועדי יום, צועדי יום ולילה, צועדים במקטעי שביל, וצועדים בשביל במלואו, ובבת אחת (Moisey and Bichis 1999; Timothy and Boyd 2015).

לא רק פרקי הזמן שהצועדים שוהים על השביל ועוסקים בהליכה מאפיינים אותם, אלא גם הרכב השותפים שעימם הם צועדים ואלו יהיו לרוב בני משפחה או חברים (Moisey and Bichis 1999; Hammitt and Patterson 1993). מאפיינים אלו קשורים גם במניעים לצעידה כפי שמצביעים במחקרם Kim et al. (2015), שכן הצועדים מבקשים באמצעות הצעידה המשותפת עם מכרים ומשפחה לחוות זמן איכות ובריחה משגרת היום-יום, וכן מהצורך לשתף בחוויות ולהרגיש ביטחון במהלך הצעידה.

בנוסף, ניתן לאפיין את הצעידה בשבילים כפעילות של 'פנאי רציני' (Stebbins 1982):

1. התמדה בפעילות הפנאי בה הם עוסקים – למרות שזו עשויה להיות כרוכה לעיתים בפחד, חרדה, קושי פיזי משמעותי, עייפות ואף פציעה – התחושה החיובית שמלווה את הפעילות נובעת פעמים רבות דווקא מתחושת ההצלחה וההתגברות על הקשיים;
2. הקבלה בין אופי העיסוק בשעות העבודה לאופי העיסוק בזמן הפנאי, כלומר לעוסקים בפנאי רציני יש נטייה לפתח קריירה/עבודה בעלת מאפיינים של מאמץ מתמשך והתגברות על מכשולים בדומה לפעילות הפנאי בה הם עוסקים;
3. מאמץ אישי הדורש ידע ספציפי, הכשרה מיוחדת או מיומנות לטובת קיום פעילות הפנאי;
4. תחושות של העצמה אישית בעקבות ביצוע הפעילות;
5. התפתחותה של תת-תרבות הכוללת אמונות "יחודיות", ערכים, נורמות ומדדים להצלחה, הייחודיים לקבוצה מסוימת של העוסקים בתחום המשותף להם כפנאי רציני;
6. הזדהות ברמה גבוהה עם המטרות של הפעילות, כך שהעוסקים בתחום מסוים של פנאי רציני ירבו לדבר על פעילותם בתחום ואף יציגו עצמם דרך הפעילות בעת היכרות עם אנשים חדשים.

צעידה בשבילים ארוכים עונה על הגדרות אלו, וזאת משום שהצועדים נדרשים פעמים רבות לגלות אורך רוח והתמדה במהלך הצעידה, תוך התגברות על חסמים נפשיים ופיזיים (במיוחד אם מדובר על הליכה לאורך כל השביל או מקטעים ממנו), חלקם ממשיכים לעסוק בתחום הטיילות או מקצועות הקשורים בו, הצעידה בשבילים דורשת רכישת ידע והתנהלות נכונה שלרוב מתרחשת תוך כדי ההליכה עצמה, תחושות של העצמה אישית והתגברות על מחסומים בדרך הצועדים, ולבסוף גם התפתחותה של תת-תרבות בקרב הצועדים (בדרך כלל סביב שביל מסוים אך לא בהכרח) המייצרת עבור הפרט תחושת שייכות לקבוצה זו והזדהות עם הקבוצה והפעילות (Littlefield and Siudzinski 2012).

הצועד הישראלי – קיום לדמותו

בישראל, עוד לפני קום המדינה ואף ביתר שאת בשנים הראשונות לקיומה של המדינה, התפתחה תפיסת עולם המכונה כיום 'תרבות טיולים', לפיה נתפס כבר על ידי ראשוני המחנכים כבעל שלוש מטרות עיקריות: הנאה והרחבת הנפש על ידי הגעה למקומות יפים בטבע שמרחיבים דעתו של אדם ותורמים לרענון הנפש והגוף; 'אהבת הארץ' – חיבור אידאולוגי של הדור הצעיר למקום; 'ידיעת הארץ' – הכרה מעמיקה עם אופיה של הארץ, שרידים ארכאולוגיים והיסטוריים, צמחייה ובעלי-חיים, צורות התיישבות שונות ואף היכרות עם השכנים הערביים תושבי הארץ (אבישר 2011; דרוד 2011; Katriel 1995).

מתוך תפיסת עולם זו התפתחו 'המסעות' שהגיעו לשיאם בתקופת הפלמ"ח וחלחלו אל תנועות הנוער גם לאחר קום המדינה. הסוציולוג עוז אלמוג (1997) מאבחן בספרו 'הצבר – דיוקן' שלושה מרכיבים משמעותיים המאפיינים את המסעות שהתפתחו בימי ראשית המדינה: מבחן חוסן נפשי במסגרתו המסע מתפקד כבחון אישיותי וכמדד לאיכות אנושית, מבחן סוציומטרי המאפשר בחינה של הקשרים החברתיים בין ההולכים ומעצים את הערך של עזרה הדדית, ומבחן לפטריוטיזם, שכן ההשתתפות במסע הופכת למבחן של הקשר בין המשתתף במסע ובין הארץ, והמסע נתפס כמעין הצהרת נאמנות בין המטייל ובין הארץ והאומה.

וכך, במודע או שלא במודע, גם כיום, צעידה בשביל נותנת מענה למגוון צרכים חברתיים ולאומיים, לעיתים גם מעבר לרובד המוצהר של ההולך. הצועד הישראלי למעשה מונע לצעידה הן ממניעים אוניברסליים שניתן להצביע עליהם בקרב מטיילים בכל העולם, והן ממניעים פרטניים המאפיינים אותו כצועד ישראלי ייחודי-מקומי, בעל זיקה אידאולוגית ופוליטית בהקשר לצעידה, דווקא בשביל ישראל בכלל וב'שביל ישראל' בפרט (Collins-Kreiner and Kliot 2016).

מאמר זה מבקש להציג נתונים הן לגבי המאפיינים של ההולכים בשביל ישראל, והן את שביעות רצונם מתשתיות תיירותיות שונות הקיימות לאורך השביל ומן הפיתוח התיירותי.

מערך המחקר

מטרות המחקר

מטרתו העיקרית של המחקר היתה לחקור את חווית ההליכה של הצועדים ב'שביל ישראל' על מנת להעריך את הפוטנציאל התיירותי הגלום בשביל, ולשם כך הוגדרו שתי מטרות עיקריות: בחינת הביקוש בקרב הצועדים כיום ב'שביל ישראל' – הגדרת מאפייני הצועדים בשביל וניתוח המניעים להליכה ובדיקת שביעות רצון מ'שביל ישראל' – ניתוח שביעות רצונם של הצועדים על השביל מן התשתיות השונות. בעקבות ניסוח הנחות המחקר, גובשו מספר השערות אשר נבחנו אל מול הנתונים שנאספו מן השטח:

1. בקרב הצועדים יבלטו מניעים ייחודיים ישראלים באופיים, כגון אהבת הארץ והכרתה 'דרך הרגליים', אידאולוגיה ציונית ותחושה חזקה של זהות ישראלית וכן שמרניות ההולכים ב'שביל ישראל' יצעדו בזוגות או בחבורות, כאשר בין חברי הקבוצה קיימים קשרים חברתיים קודמים להליכה על השביל והיכרות מוקדמת ביניהם שאיננה תולדה של מפגש על השביל.
2. מאפייני ההולכים והמניעים שביניהם בחרו לצעוד ב'שביל ישראל' יכתיבו את אופן ההליכה עצמה ואת מאפייניה – במקטעים או באופן רציף, כאשר צועדים צעירים יותר יעדיפו לצעוד את השביל כמקשה אחת ויהיו מעוניינים בסוג תשתיות המתאים להליכה מסוג זה כגון: חניוני לילה מסודרים, מקורות מים לאורך השביל, נקודות הצטיידות במזון וציוד טיולים; ואילו צועדים מבוגרים יותר יחלקו את הצעידה למקטעים המתפרשים על פני תקופת זמן ארוכה יותר ויהיו מעוניינים בפיתוח הנושא אופי שונה כגון: גישה תחבורתית נוחה למקטעי השביל, חלוקה ברורה של מקטעים, סימון ברור בשטח.
3. ההליכה ב'שביל ישראל' משקפת מגמה עולמית של התרחבות תיירות השבילים, מתוך שאיפה הולכת וגוברת לעבור מתיירות המונית לתיירות אינדיווידואלית הבאה לידי ביטוי בפעילות

תיירותית העונה על הגדרות של 'פנאי רציני' - התמדה בפעילות לאורך זמן, הקבלה בין תחומי הפנאי לתחומי היום-יום, רכישת ידע ומיומנות, פיתוח תחושות של הערכה עצמית, התפתחותה של תת-תרבות בעלת נורמות וערכים והזדהות גבוהה עם אופי הפעילות ומטרותיה.

שיטות המחקר

לשם איסוף הנתונים, חובר שאלון שמטרתו היתה בחינת מאפייני ההולכים, המניעים להליכה ושביעות הרצון של הצועדים בשביל. השאלון יועד למטיילים שיצאו לצעוד בשביל ישראל בכוונה תחילה, בין אם בשביל כולו באופן רציף או מקטעים של השביל. צועדים אלו מכונים 'שביליסטים' והשאלון שעליו נתבקשו לענות בחן נושאים מגוונים כגון: האופן שבו צעדו בשביל (רציף או מקטעים), מה היו המניעים שהובילו אותם לצעידה בשביל, מהו אופי הצעידה שביצעו ומי היו השותפים לדרך, וכמובן מדידת רמת שביעות הרצון מן המקטעים השונים והתשתיות הקיימות לאורך השביל בהן עשו שימוש במהלך הצעידה.

הפצת השאלונים נעשתה באופן מקוון על מנת לאפשר ל'שביליסטים' גישה מכל מקום ובכל רגע נתון. השאלון הופץ כקישור (link) המוביל ישירות אל השאלון בכל אמצעי המדיה המקוונים – בקבוצות שונות הרלוונטיות ל'שביליסטים', ברשתות החברתיות, פורומים מקוונים וכן באמצעות דוא"ל שנשלח באופן אישי לאנשים שהלכו את השביל (כתובות הדוא"ל נאספו על ידי יציאת החוקרים אל נקודות שונות בשביל ומפגש אישי עם צועדים). שיטת הפצה מקוונת זו נבחרה בזכות הנוחות בפיזור נרחב ככל הניתן של השאלונים, שכן אין היא מגבילה את חלוקת השאלונים לאזור גאוגרפי מסוים והיא מאפשרת גישה לא רק לצועדים שבשטח אלא גם לצועדי עבר שכבר סיימו את השביל. כל אחד מן המשתתפים במחקר יכול היה להשיב פעם אחת בלבד, על ידי כך שהמערכת המקוונת שבה נעשה שימוש העניקה לכל משתתף 'מספר זיהוי' ייחודי, כדי למנוע מצב של כפילויות.

השאלון הופץ לראשונה למשך כחצי שנה בין ינואר לאוגוסט 2015, והוא הגיע בתפוצה רחבה ל-1,761 איש באמצעות פורומים שונים, רשתות חברתיות ובדוא"ל, מתוכם מילאו 276 איש את השאלון בשלמותו.

השאלון כלל את הנושאים הבאים: שאלות כלליות – גיל, מין, השכלה, תעסוקה, יישוב מגורים, שאלות לגבי אופי ההליכה – האם נעשתה ההליכה במקטעים או לאורך כל השביל, באלו שנים נעשתה ההליכה, מי היו השותפים להליכה ומה היו המניעים; השאלות בחלק זה נוסחו כשאלות סגורות שמתוכן ניתן לבחור (לעיתים יותר מתשובה אחת) או להתנסח באופן חופשי. שאלות לגבי תשתיות השביל – מדד שביעות רצון מן התשתיות בסולם של 1 (לא מרוצה כלל) עד 5 (מרוצה מאוד), שאלות פתוחות לגבי שביעות או אי-שביעות רצון מן מקטעי השביל השונים על פי חלוקה ל-5 אזורים גאוגרפיים עיקריים: 1 – גליל ועמקים; 2 – כרמל ומישור החוף; 3 – שדרת ההר המרכזית; 4 – נגב; 5 – הרי אילת. שאלות פתוחות נוספות חוברו גם לגבי חסמים קיימים ומידע נוסף שהמטיילים היו מעוניינים בו כהכנה לצעידה בשביל.

הניתוח הכולל נעשה בשילוב מספר שיטות של מחקר כמותי – בשאלות בהן נתבקשו המשתתפים לקבוע דירוג של הסכמה נעשה שימוש ב'סולם ליקרט' במדרג של 1-5, כאשר תשובות המשתתפים נערכו בגרפים בהם כל אחת מן האפשרויות בין 1 ל-5 מיוצגת על ידי עמודה כדי להראות את

התפלגות האחוזים של נשאלים שבחרו בכל אחת מן האפשרויות. עמודות 1–2 חושבו יחד על מנת להצביע על שביעות רצון נמוכה, ובדומה עמודות 4–5 חושבו יחד על מנת להצביע על שביעות רצון גבוהה. בנוסף נערכו הצלבות סטטיסטיות בין הממצאים השונים תוך שימוש במבחן Wilcoxon-Mann-Whitney כדי להצביע על מובהקות סטטיסטית. לצד הניתוח הכמותי, נערך גם ניתוח איכותני של תשובות שניתנו על ידי הצועדים לשאלות פתוחות שהוצגו בפניהם כחלק מהשאלון.

ממצאי המחקר

מאפייני ההולכים

ניתן להצביע על שתי קבוצות עיקריות של אנשים הצועדים את 'שביל ישראל' באופן שונה: קבוצה ראשונה מתאפיינת בצעידה של השביל כולו, בין אם באופן רציף או על פני כמה פרקי זמן, ואילו קבוצה נוספת היא זו של אנשים הצועדים מקטעים שונים של השביל (שלעיתים אין ביניהם קשר ואינם משלימים רצף של השביל כולו) לאורך פרקי זמן שונים (איור 3).



איור 3: מגוון ההולכים על שביל ישראל ב"שער הכניסה אל השביל בבית אושיסקין בצפון (מקור: עצמי)

כדי לאפיין כל אחת מן הקבוצות, נבדקו מאפיינים שונים של אופן הצעידה וגילאי ההולכים, וכך ניתן היה להצביע על שני סוגים עיקריים של צועדים:

1. **הצועד ה"הרפתקן"/הלא ממוסד** – צועד צעיר בגילאי 18–33, אשר לרוב יבחר לצעוד את השביל כולו כמקשה אחת. צועד זה יסתפק בתשתיות בסיסיות כגון לינת שטח בחניונים לאורך השביל, סחיבת כל הציוד על הגב ושימוש מועט בספקי שירותים. לא תמיד צועד זה יגדיר לעצמו יעדי הליכה או לוחות זמנים לצעידה, וחלק מן החוויה של הצעידה תהיה טמונה במפגשים אקראיים המתרחשים לאורך השביל עם צועדים אחרים ואוכלוסייה מקומית, כגון 'מלאכי שביל'. צועדים מסוג זה הביעו שביעות רצון גבוהה מן השביל כפי שהוא קיים כיום, ולא הביעו רצון בשיפורים נרחבים בתשתיות השביל.

2. **הצועד הממוסד** – צועד מבוגר יותר, והוא בעל נטייה לצעוד חלקים בלבד מן השביל ולחלק את הצעידה לפרקי זמן ארוכים. הצעידה הינה בעלת אופי מתוכנן כאשר לכל יום/מקטע הליכה ישנם יעדים ברורים, והוא אינו עושה שימוש בכל התשתיות לאורכו של השביל. אופי זה של צעידה מכתוב שימוש בתחבורה על מנת להגיע לחלקי השביל השונים, וכן מיעוט בלינה על

השביל והיעזרות באוכלוסייה המקומית. צועדים השייכים לקבוצה זו הביעו שביעות רצון נמוכה מתשתיות השביל בהשוואה לזו של הצועדים ההרפתקנים, ורבים מהם מבצעים את הצעידה בקבוצה ולעיתים אף עם מדריך מוסמך שמחליט על מסלול ההליכה והחלוקה למקטעים.

השוואה של ממצאי שביעות הרצון בכל הנוגע לתשתיות 'שביל ישראל' בין שתי קבוצות הגיל, מעידה אף היא על שוני בין השתיים בכל הנוגע לציפיות מן השביל – שביעות הרצון של הקבוצה הצעירה גבוהה יותר מזו של הקבוצה הבוגרת בכל 15 מתוך 16 הקטגוריות שנבדקו (בקטגוריה של 'עלויות כניסה לאתרים', בה שביעות הרצון של הקבוצה הבוגרת היתה גבוהה יותר). הדבר מצביע על צרכים שונים של כל אחת מן הקבוצות בכל הנוגע לתשתיות הקיימות על השביל.

מן המחקר עולה כי מספרם של הגברים הצועדים ב'שביל ישראל' כמעט שווה למספרן של הצועדות, אם כי עדיין מדובר על רוב גברי (57% גברים). כשני שלישי מן הצועדים הינם בגילאי 18–35, כאשר הגיל הזוכה לייצוג רב ביותר מבין ההולכים הוא גיל 24, המהווה כ-7% מבין הנחקרים כולם.

עוד ניתן לומר, כי ה'שביליסט' הממוצע הינו משכיל בהשוואה לממוצע הארצי, זאת לאור העובדה כי למעלה משליש מן הצועדים (37%) הינם בעלי תואר ראשון בעוד כ-21% מגדירים עצמם כסטודנטים במהלך הלימודים האקדמיים. למעלה ממחציתם של ההולכים מתגוררים בעיר (54%) בעת מילוי השאלון, זאת לעומת כ-80% בקרב כלל תושבי ישראל. ייצוגו של המגזר הכפרי בקרב ההולכים הינו פי 2.5 מזה של האוכלוסייה הכללית במדינת ישראל, כאשר מתוכם הקבוצה שמהווה את החרג הגדול ביותר מבין המתגוררים במגזר הכפרי, היא זו של 'שביליסטים' המתגוררים ביישובים קהילתיים, הגדולה פי 20 מיחסה באוכלוסייה הכללית של המדינה. אוכלוסיית המושבים והקיבוצים מיוצגת על גבי השביל בכפי 4.5 מיחסה באוכלוסייה הכללית של מדינת ישראל.

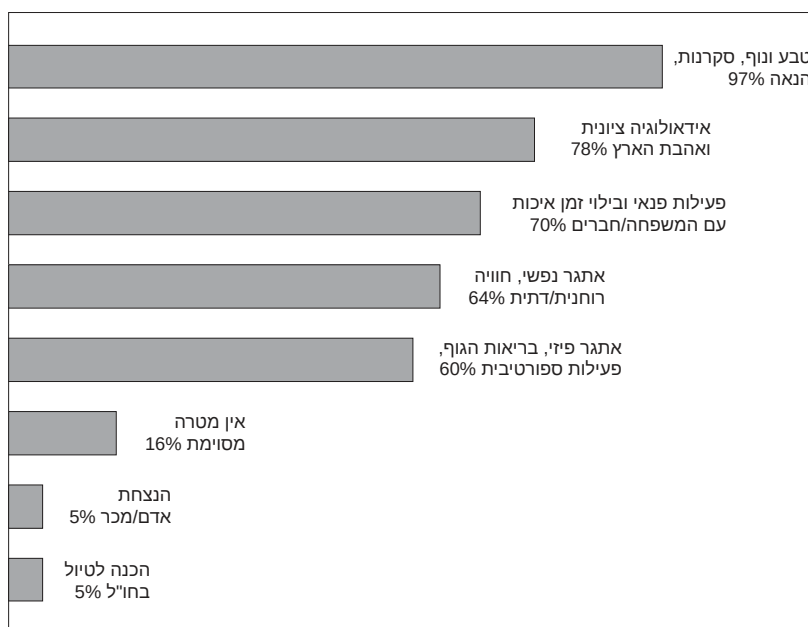
מניעים להליכה בשביל ישראל

המניע העיקרי להליכה בקרב משתתפי הסקר הוא 'טבע ונוף, סקרנות, הנאה' עם אחוז הסכמה כמעט מוחלט של 97% (מקרב 271 משיבים על שאלה זו). קיימת גם הסכמה בהפרש ניכר בין הנשאלים לגבי המניע של 'אידאולוגיה ציונית, אהבת הארץ, למידת ההיסטוריה והגאוגרפיה של א"י' עם 78% הסכמה, והמניע של 'פעילות פנאי ובילוי זמן איכות עם המשפחה/חברים' עם הסכמה של 70%.

אחוזי ההסכמה בקרב ה'שביליסטים' לגבי האמירות השונות שהוצגו בפניהם כמניעים אפשריים ליציאה לצעידה ב'שביל ישראל', מצביעים על כך שעבור הצועדים בשביל המניע העיקרי הינו החוויה של ההיכרות בטבע הארצישראלי וההנאה שניתן לשאוב מן ההליכה בנופים השונים שהשביל עובר בהם. לצד זה, עולה גם הרצון להכיר את ארץ ישראל בפן ההיסטורי וללמוד אותה כחלק מתפיסת עולם אידאולוגית-ציונית, והיציאה לשביל נתפסת בכללותה כסוג של חוויה נפשית ושל 'מסע אישי-רוחני'. המניע הנפשי קודם לזה הפיזי, והיציאה נתפסת בעיני ה'שביליסטים' קודם כל כפעילות חווייתית ברמה הרוחנית, ורק לאחר מכן חוויה של ספורט הכוללת אתגר פיזי הכרוך בהליכה בתוואי שטח שונים ובדרגות קושי מגוונות. אופייה הישראלי המובהק של חוויית הצעידה בשביל עולה גם מבין התשובות שרשמו הנשאלים בשאלות הפתוחות, בביטויים כגון: "עברתי חוויה רוחנית תודעתית חזקה מאוד"; "השביל עבורי היה בין החוויות המשמעותיות שעברתי בחיי

שלי. האתגר האישי הכי גדול שהצבתי לעצמי ועצם העמידה בו היא סיפוק אמת"; "המעבר בין תאי השטח השונים מציגים בפנינו את ישראל במיטבה, ארץ נפלאה, נופים וטבע מהממים וחוויה מיוחדת"; "חלק משמעותי מהמסע הוא לפגוש את ישראל, על נופיה, יישוביה ואנשיה"; "אין דרך טובה יותר להכיר את נופי הארץ ואנשיה מלצעוד בה". התבטאויות כגון אלו בהחלט מבטאות את הלך הרוח שחשים הצועדים כלפי חוויית הצעידה והשביל עצמו.

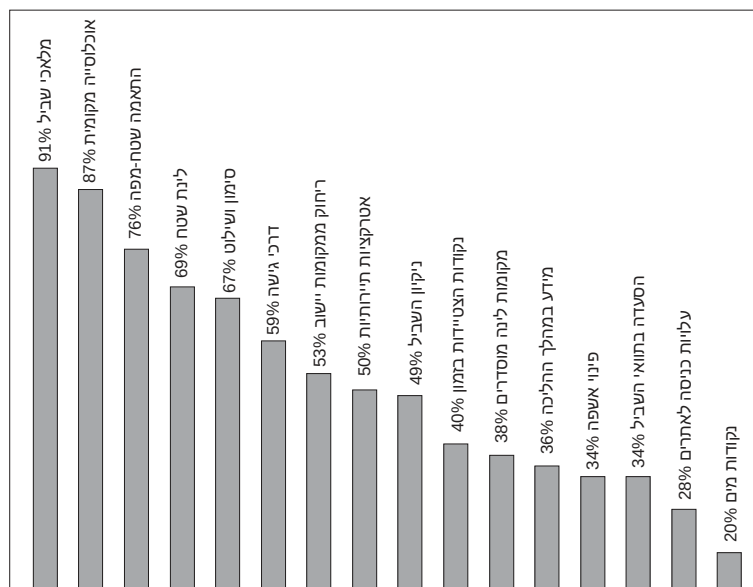
המניע של הנצחת אדם באמצעות הצעידה בשביל, מקבל תמיכה נמוכה מאוד בקרב הנשאלים (5% בלבד). כך גם המניע העוסק בצעידה ב'שביל ישראל' כהכנה לטיול בחו"ל (עם הסכמה של 5% בלבד), ומכאן ניתן ללמוד כי הצעידה ב'שביל ישראל' נתפסת בעיני היוצאים אליה כחוויה ש'עומדת' בפני עצמה, ואיננה מקדימה או מטרימה פעילות אחרת.



איור 4: סיכום המניעים להליכה בשביל ישראל (סקר שדה, 2015, 276 נשאלים)

היבטים תיירותיים של השביל

קרב למחצית ממשתתפי הסקר (43%) העידו כי צעדו את 'שביל ישראל' כמקשה אחת ברציפות מצפון לדרום או להיפך. בכשליש מן המקרים, הצעידה נעשתה עם חברים ומכרים. בקרב 16 סוגי התשתיות התיירותיות שנסקרו, 11 תשתיות לא עמדו בציפיות הצועדים, בעוד ששביעות רצון גבוהה במיוחד נרשמה בנושא של 'מלאכי השביל' ויחסה של האוכלוסייה המקומית אל ה'שביליסטים'. בכל הנוגע לנושאים של נקודות למילוי מים לאורך השביל, ועלויות הכניסה לאתרים בתשלום (מרביתם של אתרי רשות הטבע והגנים), נרשמה שביעות הרצון הנמוכה ביותר.



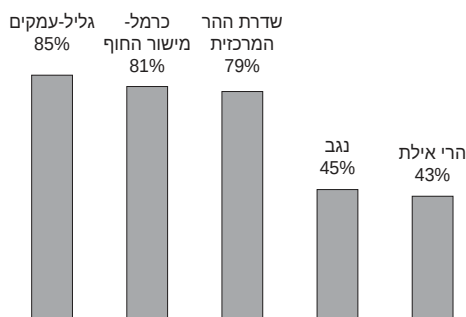
איור 5: אחוזי שביעות רצון מתשתיות תיירותיות ב'שביל ישראל' (סקר שדה, 2015, 276 נשאלים)

בשלב תכנון ההליכה, העידו רבים כי נחוץ היה להם מידע נוסף על אופן חלוקת ההליכה למקטעים בצורה ברורה ואחידה, ובמקביל גם קבלת מידע לוגיסטי חיוני כגון ציוד נדרש, עונות מומלצות, נקודות הצטיידות לאורך השביל וכדומה. זאת למרות שמרבית המשתתפים העידו כי נעזרו בכלים מקוונים וספרי הדרכה טרם היציאה לשביל, אך עדיין חסרה בהם אחידות ובהירות.

על מנת שניתן יהיה לנתח את שביעות הרצון של הנשאלים מן התשתיות הקיימות לאורך 'שביל ישראל', ומתוך הבנה כי לא כל המשיבים צעדו את השביל כולו, הוחלט 'לחלק' את השביל לחמישה אזורים גאוגרפיים כאשר לגבי כל אחד מהם נתבקשו משתתפי הסקר לענות עד כמה כל אחד מן האזורים עמד בציפיות שלהם עפ"י סולם ליקרט בערכים של 1–5 (5 – עומדים בציפיות, 1 – לא עומדים בציפיות כלל): גליל-עמקים, כרמל-מישור החוף, שדרת ההר המרכזית, נגב והרי אילת.

המקטע שבו הכי הרבה נשאלים העידו כי התשתיות הקיימות בו עמדו בציפיות שלהם כמטיילים, הינו המקטע הצפוני ביותר של גליל-עמקים עם 85% של שביעות רצון מקרב משתתפי הסקר, ואילו ככל שהשביל מדרים לכיוון סיומו בהרי אילת, הולכת ויורדת רמת שביעות הרצון מן התשתיות השונות הקיימות לאורכו, כך שהמקטע של הרי אילת מקבל 43% בלבד של שביעות רצון מקרב המשיבים (איור 6).

בשלושת המקטעים הצפוניים (גליל-עמקים, כרמל-מישור החוף ושדרת ההר המרכזית) שבהם כמות אוכלוסייה גבוהה וציפיות יישוביות, התשתיות שמקבלות ציון גבוה על ידי המטיילים הן אלו הקשורות לפעילות האדם, כגון נקודות הצטיידות במזון ובמים, נגישות נוחה לשביל בקרבת כבישים ויישובים וריבוי של 'מלאכי שביל' שבהם ניתן להיעזר. לעומת זאת, תשתיות השביל אינן עומדות בציפיות ולכן זוכות להערכה נמוכה, שכן השביל עצמו מסומן פחות טוב עם ריבוי צמחייה שלעיתים



איור 6: שביעות רצון הצועדים לפי חלוקה למקטעים גאוגרפיים (סקר שדה, 2015, 276 נשאלים)

מקשה על הזיהוי והצעידה, וכן כבישים החוצים את השביל או בקרבתו.

בשני המקטעים הדרומיים לעומת זאת (נגב והרי אילת), כל הקשור בתשתיות המתבססות על נוכחות אנושית לא עמדו בציפיות המטיילים, כגון מחסור בולט בנקודות מילוי מים והצטיידות, וכן מיעוט של 'מלאכי שביל' וגישה בעייתית אל השביל (בין אם בתחבורה ציבורית או כניסה לשטח המחייב רכבי 4X4 בלבד).

דיון ומסקנות

מחקר זה ביקש לבחון את הצועדים ב'שביל ישראל' בשני מישורים: בדיקת המאפיינים של ההולכים והמניעים שהובילו להחלטה על צעידה בשביל, ובמקביל בדיקת השביל כמוצר תיירותי והפוטנציאל הגלום בו כחלק ממערך תיירות השבילים בישראל.

בכל הנוגע למניעים לצעידה, עולה מן המחקר כי המניע השני בחשיבותו לצעידה בשביל (אחרי 'טבע ונוף, סקרנות, הנאה') הוא 'אידאולוגיה ציונית ואהבת הארץ' (78% מקרב הנשאלים). בנוסף, 88% מבין העונים טענו כי הצעידה בשביל נתפסת בעיניהם כחוויה בעלת אופי ישראלי ייחודי הנובעת מן המפגש עם האנשים לאורך השביל, הנופים והגאוגרפיה ההיסטורית של הארץ. בכך נבדל המטייל הישראלי ממטיילים אחרים בעולם, כפי שמעיד גם המחקר של Collins-Kreiner and Kliot (2016), לפיו לצד המאפיינים האוניברסליים הקיימים בקרב מטיילים בשבילים ארוכים, ל'שביליסט' הישראלי ישנם מאפיינים ישראליים ייחודיים הנובעים מזיקה אידאולוגית-פוליטית לארץ ישראל, שבמסגרתה הצעידה בשביל נתפסת כביטוי של אהבת הארץ עד כדי איחוד עם הארץ וידיעתה.

לעומת זאת, מצביעים מחקרים שנערכו במקומות אחרים בעולם בעיקר על מניעים הקשורים בהנאה הנובעת מצעידה בטבע, שבירת השגרה של חיי היום-יום ועל הרצון למגע קרוב עם חברים ובני משפחה באמצעות הצעידה המשותפת (Moisey and Bichis 1999; Kim et al. 2015).

המחקר הנוכחי, מצביע אם כך על ייחודיותו של ה'שביליסט' הישראלי בכל הנוגע למניעי הצעידה בהשוואה למטיילים במקומות אחרים בעולם, ומחזק את הדימוי של 'שביל ישראל' כשביל הלאומי. עבור הצועדים ב'שביל ישראל' הצעידה היא דרך לבטא קשר פיזי ואידאולוגי לארץ ישראל – נופיה ואנשיה (אלמוג 1997).

בכל הנוגע לאופי הצעידה החברותי של ה'שביליסטים', נתוני המחקר המעידים כי 53% מקרב הנשאלים דיווחו כי צעדו עם אנשים המוכרים להם מחיי היום-יום – חברים (37%), בן/בת זוג (10%) ומשפחה (6%), 12% נוספים דיווחו כי צעדו בקבוצה מאורגנת – ומאששים את ההשערה שהצעידה נעשית עם אנשים המוכרים לצועדים מחיי היום-יום.

נתונים דומים עולים גם ממחקרם של Hammitt and Patterson (1993) המצביע על כך שמטיילים אמריקנים מעדיפים לצעוד בקבוצות קטנות ואינטימיות ובעיקר עם חברים (50%), ומשפחה (20%), ואילו אחוז קטן בלבד (כ-5%) צועדים לבדם – זאת בדומה לממצא המחקר הנוכחי (12% מן הצועדים הישראלים צעדו לבדם). הסיבות לצעידה משותפת הן מגוונות ונובעות בין היתר מהצורך לחלוק חוויות עם אדם קרוב, הרצון במישהו שיארח חברה במהלך ההליכה, וכמובן הביטחון האישי (Timothy and Boyd 2015).

ההשערה השנייה בנוגע למאפייני ההולכים אוששה אף היא על ידי הממצאים המלמדים כי ניתן לאפיין שתי קבוצות גיל בולטות בקרב השביליסטים: הקבוצה ה'צעירה' – גילאי 18–33, והקבוצה ה'בוגרת' – גילאי 34–76. בכל הנוגע לאופן הצעידה בשביל, בולט הבדל ניכר כאשר בקרב חברי הקבוצה הצעירה 78.5% דיווחו כי צעדו לאורך 'שביל ישראל' כולו (כמקשה אחת רציפה או בחלוקה למקטעים לאורך תקופות זמן שונות), בעוד בקרב חברי הקבוצה הבוגרת רק 47% צעדו את השביל כולו.

ממצאים אלו מעידים על קווי דמיון למחקרם של Moisey and Bichis (1999) המדווחים על שוני בין מטיילים בגילאי 50 ומעלה לבין מטיילים צעירים מגיל זה, שכן המטיילים הבוגרים מונעים לצעידה בעיקר מרצונם לשמור על כושר גופני וביצוע פעילות ספורטיבית והם יעדיפו לטייל עם משפחה וחברים. גם בקרב חברי הקבוצה הבוגרת של צועדי 'שביל ישראל', מידת ההסכמה לגבי המניע של 'אתגר פיזי', פעילות ספורטיבית ובריאות הגוף גבוהה יותר מזו של חברי הקבוצה הצעירה, וכך גם בכל הקשור למניע של 'פעילות פנאי' ובילוי זמן איכות עם המשפחה/חברים'. כלומר, המחקר הנוכחי מצביע כי מאפיינים כגון גיל ומניעים לביצוע הצעידה משפיעים על האופן שבו תתבצע הצעידה – ככל שהצויד מבוגר יותר כך סביר שיבקש לצעוד ב'שביל ישראל' על מנת לבלות זמן איכות עם משפחה וחברים, וכדי לשמור על כושר גופני, זאת מבלי לראות בהשלמת הצעידה לאורך השביל כולו יעד בפני עצמו.

בכל הנוגע להשערה השלישית, בדבר ההליכה ב'שביל ישראל' כחלק ממגמה עולמית של התרחבות תיירות השבילים כחלק מתופעת ה'פנאי הרציני', הרי ש'שביל ישראל' עונה על ההגדרה של שביל תיירותי בעל תמה מרכזית כפי שהוגדר על ידי Timothy and Boyd (2015), וזאת מעצם היותו 'השביל הלאומי של ישראל'. הצגתו של השביל כאלמנט מחבר בין תרבויות מקומיות, נופים משתנים ואתרים בעלי ערך היסטורי וארכאולוגי, היא שהופכת אותו למוצר תיירותי בפני עצמו – כפי שמצביעה Meyer (2004) הצעידה בשביל לשם עצמה, ולא רק על השביל כאמצעי תנועתי, היא חלק מן העניין שלשמו נעשית הצעידה. במובן הזה, הצועדים ב'שביל ישראל', כמו גם בשבילים אחרים בעולם, הם חלק מתופעת הניעות במרחב, כאשר אופן התנועה באמצעות צעידה הינו חלק חשוב מהגדרתו האישית של התייר וכן מהאופן שבו הוא תופס את העולם והמרחב בו הוא נמצא.

תופעה זו הינה חלק מתהליך המתרחש בשנים האחרונות של התחזקות מגמת שינוי בהרגלי הצריכה של תיירים ברחבי העולם, המבקשים לעבור מתיירות המונית (Mass Tourism) לתיירות אינדיבידואלית העונה על צרכיו של היחיד. הממצאים העולים ממחקר זה כפי שהוצגו עד עתה – וזאת במקביל להשוואה עם מחקרים דומים שנערכו בעולם – מעידים כי 'שביל ישראל' הינו חלק

ממגמה זו, מעצם היותו חלק מתחום תיירותי הקרוי 'תיירות שבילים', ההולך ומתפתח בארץ ובעולם (Hugo 1999).

הצעידה ארוכת הטווח אף נמצאה כפעילות של 'פנאי רציני', כיוון שמדובר בפעילות תיירותית ייחודית הכוללת מאפיינים של התמדה בפעילות לאורך זמן, הקבלה בין תחומי הפנאי לתחומי היום-יום, רכישת ידע ומיומנות, פיתוח תחושות של הערכה עצמית, התפתחותה של תת-תרבות בעלת נורמות וערכים והזדהות גבוהה עם אופי הפעילות ומטרותיה (Stebbins 1982).

לאור התגברות מגמת הצעידה בישראל בעשורים האחרונים בכלל, וב'שביל ישראל' בפרט, שם מחקר זה דגש על בחינת השביל כמוצר תיירותי ויכולותיו לתת מענה לביקוש ההולך וגובר. ממציא המחקר מראה כי קיימות שתי קבוצות עיקריות של צועדים ולכל אחת מאפיינים ייחודיים לה. מבחינה תיירותית, נתוני המחקר מעידים כי כיום השביל אינו מספק מענה הולם, דבר היוצר פער בין הביקוש העולה מן השטח בקרב הצועדים, ובין הפוטנציאל הטמון בו, כפי שמראים נתוני שביעות הרצון שהוצגו בפרק הקודם.

סיכום והמלצות

הנתונים שנאספו במסגרת המחקר הנוכחי של 'שביל ישראל' מלמדים כי הצעידה ב'שביל ישראל' מספקת מענה לצורך של התייר/מטייל להרגיש חלק בלתי נפרד מן המרחב בו הוא נמצא. הצעידה מאפשרת למטייל לחוות את הסביבה בה הוא צועד באופן בלתי אמצעי, כאשר השביל מהווה את האלמנט המקשר בין נופים משתנים, תרבויות מקומיות ואתרים היסטוריים. בנוסף, הצעידה עונה על צרכים אישיים של המטייל כגון חברותא עם מטיילים נוספים והתגברות על אתגרים פיזיים ונפשיים.

מספר הצעות יישומיות עלו מן המחקר, כגון: הקמת מנהלת מקצועית ובלתי תלויה אשר תהיה אחראית על כל פיתוח ותכנון השביל, הקמת אתר אינטרנט ויישומון סלולרי לשם ריכוז אינפורמציה בכל הקשור לשביל (חלוקה למקטעים, ציוד נדרש להליכה, 'מלאכי שביל', מפות עדכניות, אירועים שונים שנערכים בקהילות ויישובים המצויים בקרבת השביל, אמצעי הגעה למקטעי השביל באמצעות תחבורה ציבורית וכד'), פיתוח תיירותי מקומי תוך שיתוף האוכלוסייה המקומית, הסדרת אתרי לינה לאורך השביל, הכשרת פקחים ייעודיים ל'שביל ישראל', הסדרת שילוט ומתן הסברים לאורך השביל (שילוט אחיד בתחילתו של כל מקטע על סמך חלוקה אחידה וברורה, מספרי טלפון לחירום והגשת עזרה ראשונה, מידע לגבי החי והצומח במקטע וכד'), 'יצירת מקטעים בנקודות שונות לאורך השביל המיועדים למשפחות, למטיילים שאינם מקצועיים ולאוכלוסיות נוספות, 'יצירת מדרג אחיד לגבי רמת העניין ומידות הקושי של מקטעי השביל השונים ומיפוי מחודש וממוחשב של קטעי השביל באמצעות סקר/מחקר.

עם זאת, יש להסתייג ולציין כי מחקר זה הינו מחקר ראשוני, ומשום כך ישנן מספר בעיות העולות ממנו וראוי להצביע עליהן: הבעיה העיקרית הינה כמות המשתתפים במחקר, הכוללת 276 נשאלים בלבד. כל מחקר עתידי שיבקש להעמיק בנושא, יצטרך להקיף כמות גדולה באופן משמעותי של נחקרים מקרב ה'שבילסטים'. כמו כן, המחקר הנוכחי כלל ראיונות מקוונים בלבד, ואיננו מכיל ראיונות עומק – לא בקרב המטיילים ולא בקרב הגופים האחראים על הטיפול בשביל בשטח.

מחקר עתידי אפשרי של בחינת חוויית הצועדים בשביל ראוי שיכלול צעידה של החוקרים יחד עם 'שביליסטים' בבחינת 'תצפית משתתפת', ראיונות עומק, ניתוח בלוגים/יומני מסע של 'שביליסטים' ועוד, וכן שאלונים רבים יותר מאלו שנדגמו במחקר ראשוני זה.

מחקרי המשך יוכלו, לבדוק נוסף לזאת היבטים תיירותיים כגון תכנון השביל, ניהולו ופיתוחו העתידי, ואף להתרחב לתחומים נוספים כגון חינוך לקיימות באמצעות צעידה בשביל, הכרת תרבויות וקבוצות בחברה הישראלית לאורכו של השביל, מקומו של השביל במפעלי הנצחה וזיכרון של נופלים ועוד.

תודות

תודה למשרד התיירות על נכונותו להכיר בחשיבות המחקר ועל החלטתו לממנו במסגרת מפעל ההנצחה של עובדי המשרד ובני משפחותיהם שנפלו במערכות ישראל.

מקורות

- אבן-שושן, א' 2003. *מלון אבן שושן מחודש ומעודכן לשנות האלפים*. המילון החדש בע"מ, ישראל.
- אבישר, ע' 2011. "טוב לטייל בעד ארצנו" – התפתחות במיתוס הטיול בראי החינוך הלאומי-ציוני. בתוך: ג' כהן, וא' שיש (עורכים), *החינוך ככלי חינוכי ערכי*, 59–87, ירושלים: משרד החינוך.
- אלמוג, ע' 1997. הצבר – דיוקן. תל אביב: עם עובד.
- בן שטרית, מ' 2009. מסע ב'שביל ישראל'. *מגזין טבע נוף ומורשת*, גיליון 31, יוני-יולי.
- דביר, א' 1990. מדן ועד אילת: שביל ישראל או השביל הארצי או איך נטייל מדן ועד אילת. *מורשת דרך*, 33, 9–12.
- דרור, י' 2011. טיולים כחלק מהחינוך הלאומי. בתוך: ג' כהן, וא' שיש (עורכים), *החינוך ככלי חינוכי ערכי*, 22–33, ירושלים: משרד החינוך.
- Blom, T., M. Nilsson, and X. S. Solla. 2008. Pilgrimage or Sacred Tourism? A Modern Phenomenon with Historical Roots, with Examples from Fatima and Santiago de Compostela. *Revista Turismo & Desenvolvimento*, 9, 63–78.
- Collins-Kreiner, N., and N. Kliot. 2016. Particularism vs. Universalism in Hiking Tourism. *Annals of Tourism Research*, 56, 128–163.
- Crouch, D. 2000. Places Around Us: Embodied Lay Geographies in Leisure and Tourism. *Leisure Studies*, 19(2), 63–76.
- Edensor, T. 2000. Walking in the British Countryside: Reflexivity Embodied Practices and Ways to Escape. *Body and Society*, 6, 81–106.
- Gogia, N. 2006. Unpacking Corporeal Mobilities: The Global Voyages of Labour and Leisure. *Environment and Planning A*, 38, 359–375.
- Hannam, K., M. Sheller, and J. Urry. 2006. Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings. *Mobilities*, 1(1), 1–22.

Hammitt, W. E. and M. E. Patterson. 1993. Use Patterns and Solitude Preferences of Shelter Campers in Great Smoky Mountains National Park, U.S.A. *Journal of Environmental Management*, 38, 43–53.

Holmes-Rodman, P. E. 2004. Narratives and the Construction of Experimental Knowledge on the Pilgrimage to Chimayo, New Mexico. In: E. Badone and S. R. Roseman (eds.), *Intersecting Journeys: The Anthropology of Pilgrimage and Tourism*, 24–45, Urbana, University of Illinois Press.

Hugo, M. L. 1999. A Comprehensive Approach towards the Planning, Grading and Auditing of Hiking Trails as Ecotourism Products. *Current Issues in Tourism*, 2(2–3), 138–173.

Ingold, T. 2004. Culture On the Ground: The World Perceived Through the Feet. *Journal of Material Culture*, 9(3), 315–340.

Katriel, T. 1995. Touring the Land: Trips and Hiking as Secular Pilgrimage in Israel Culture. *Jewish Folklore and Ethnology Review*, 1(1–2), 6–13.

Kim, H., S. Lee, M. Uysal, J. Kim, and K. Ahn. 2015. Nature-Based Tourism: Motivation and Subjective Well-Being. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 32(1), 76–96.

Littlefield, J., and R. A. Siudzinski. 2012. 'Hike your own hike': Equipment and serious leisure along the Appalachian Trail. *Leisure Studies*, 31(4), 465–486.

Lourens, M. 2007. Route tourism: a Roadmap for Successful Destinations and Local Economic Development. *Development Southern Africa*, 24(3), 475–490.

Meyer, D. 2004. *Tourism Routes and Gateways: Key Issues for the Development of Tourism Routes and Gateways and Their Potential for Pro-Poor Tourism*. Working and discussion papers, London: Overseas Development Institute.

Moisey, R. N. and M. Bichis. 1999. Psychographics of Senior Nature Tourists: The Katy Nature Trail. *Tourism Recreation Research*, 24(1), 69–76.

Powers, J. L. 2011. Reimagining the Imagined Community: Homeland Tourism and the Role of Place. *American Behavioral Scientist*, 20(5), 1–17.

Rabineau, S. 2013. *Marking and Mapping the Nation: The History of Israel's Hiking Trail Network*. Ph.D. Dissertation, Brandeis University.

Sheller, M., and J. Urry. 2006. The New Mobilities Paradigm. *Environment and Planning A*, 38, 207–226.

Stebbins, R. A. 1982. Serious Leisure: A Conceptual Statement. *The Pacific Sociological Review*, 25(2), 251–272.

Svarstad, H. 2010. Why Hiking? Rationality and Reflexivity within Categories of Meaning Construction. *Leisure Research*, 42(1), 91–110.

Timothy, D. J., and S. W. Boyd. 2015. *Tourism and Trails: Cultural, Ecological and Management Issues*. Bristol: Channel View Publications.

World Tourism Organization (2014). *Tourism Highlights*. Madrid: UNWTO.